

marı olan Müslümanların İspanya tarihinden silinmesinin baş sorumlularından biri, adeta sembolü olan İspanyol Engizisyonu ile ilgili hiçbir imada dahi bulunmaması eserin önemini azaltmaktadır.

Musa ÖZTÜRK

(Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü)

Roger Garaudy, **Endülüs'te İslam: Düşüncenin Başkenti Kurtuba**,
çev. Cemal Aydın (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2014), 335 s.

Bu eser bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Eserin *Giriş* bölümünde Endülüs İslam medeniyetinin genel hususiyetlerine değinilerek eserin yazılma amacı ve temel dayanak noktalarına dikkat çekilmiştir. Birinci bölüm *Endülüs'teki Batı İslam'ı* başlığını taşımakta olup üç alt başlığa ayrılmaktadır. Yazar burada İspanya'daki İslam hakimiyetinin karakteri üzerinde durmaktadır. Diğer başlıklarda ise İslam felsefesinin problemleri ve Batı'daki İslam'ı kimlerin ortadan kaldırdığını tartışmaktadır. Eserin ikinci bölümü *Endülüs İslamı'nda Hayatın Anlamı* ismini taşımakta olup bu bölümde Endülüs İslam medeniyetinin önde gelen şahsiyetleri ele alınmıştır. *Müslüman Endülüs'te Hayat* isimli üçüncü bölümde ise Endülüs şiiri, musikisi, bilimi ve somut yapıları irdelenmiştir.

Eserle ilgili genel içerik sunumundan sonra Garaudy'nin eser boyunca öne çıkan yaklaşımlarına ve bakış açısına dikkat çekebiliriz. Henüz *Giriş* bölümünde Garaudy, Endülüs İslam medeniyetinin bir aktarım merkezi olmadığını, ilklerin ve ilkelerin odak noktası olduğunu, felsefeden, astronomiden, tıptan ve sanattan örneklerle ifade etmekte; bu medeniyetin özellikle deneysel bilimin önemli bir merkezi olup *Ragor Bacon'ın* bu bilimi Avrupa'ya taşıdığını ileri sürmektedir. Ancak Endülüs'teki bilimin "bilgelik" ve "iman"dan ayrı olmadığını, bu medeniyetin gayeyi, "niçin"i soran bir bilime sahip

olduğunu, fakat, Avrupa’da süreç içerisinde gelişen *pozitivist* bir özellikte olmadığını dile getirmektedir. Ona göre bu önemlidir; zira günümüzdeki durum insanlığı “*terör dengeleri*”yle yok oluşa sürüklemektedir. Bu nedenle Garaudy için “*İnsanoğlunun geldiği şu yeni safhada, bilimi hikmetten de, imandan da ayırmayan o kusursuz akıl ve muhakeme gücünü yeniden bulup seferber etmek*” hayatiyet ve aciliyet kazanmıştır (s.10).

Bu nedenlerden dolayı bu eser Garaudy için sadece bir tarih kitabı değildir. İlaveten Müslüman Endülüs’te olup bitenleri anlatmaktaki amacının “*şanlı bir ölüye bir anıt mezar inşa etmek değil, aksine Endülüs’teki İslam düşüncesi ile Yahudi-Hıristiyan düşüncesinin o çarpıcı birlik ve beraberlik anlayışını ve ruhunu günümüze taşımaktır.*” (s.11). Garaudy bu eserde ele aldığı hususları şöyle özetlemektedir: “*Biz bu kitapta ne özgün Arap İslamı’nu, ne de İslam’ın İran ve Hint açılımlarını ele alacağız. Sadece İslam inanç ve kültürünün Endülüs’te ve Batıda ışıltılı güneş gibi parladığı asıl merkez olan Kurtuba’daki gelişimini inceleyeceğiz.*” (s.12). Onun diğer bir önemli vurgusu da “*Avrupa’da ilk Rönesansın 16. yüzyılda İtalya’da değil, tam aksine 13. yüzyılda İspanya’da başlamış olduğudur.*” (s.13).

Eserin *Endülüs’teki Batı İslamı* başlıklı birinci bölümünün ilk konusu İspanya’nın Araplar tarafından fethi ifadesindeki “*fethi*”n gerçekçi bir ifade olmadığı şeklindedir. Garaudy’e göre buna fetih demek gerekir. İslam’ın Ortadoğu’da bile çok hızlı bir şekilde yayıldığını, zira burada Bizans, Sasani, Pers ve Mısır’ın baskıcı sistemleriyle mücadele ettiğini, oralarda yaşayan halkın da bu güçlerin zulmü altında olduğunu, halkın İslam’ı bir kurtuluş olarak gördüğünü ifade etmektedir. Aynı şekilde Endülüs’te de İslâmın yayılışı hızlı olmuştur; Endülüs’teki Hıristiyanların teslisçileri ile tevhidçileri arasındaki mücadele bu yayılımı kolaylaştırmış, ilk dönemde (özellikle de VIII. Yüzyılda) Endülüs’teki Hıristiyanların İslam’ı tanımadıklarını ve bu sebeple de mukâvemette bulunmadıklarını ifade etmektedir. Siyasî ve sosyal yönden oldukça kötü şartlar altında bulunan İspanya halklarının Müslümanlar’ın adil yönetimleri ve güzel davranışlarıyla karşılaştıklarını, yine, İslam’ın diğer dinlere bakışının ve kendisini ilk insandan itibaren süregelen bir din olarak görülmesinin Endülüs’te İslâmın yayılmasında önemli etkiler oluşunu Garaudy altını çizer. Savaşla böyle bir fethin gerçekleştiği iddialarını da tarihsel belgelerle çürütmeye çalışan Garaudy *üç yıl* gibi kısa sürede Endülüs’te yayılmanın savaşla olmadığına

önemli bir kanıt olduğunu ifade etmektedir. Müslümanlara yönelik tepkilerin IX. yüzyılda karşımıza çıktığını belirten yazar, bir Endülüs fethi ifadesinin masal olduğu kararına ulaşmaktadır.

Birinci bölümün *İslam Felsefesinin Problemleri* alt başlığı altında Garaudy, İslam felsefesiyle ilgili genel bazı konuları ve Endülüs'teki durumu irdelemeye çalışmıştır. Ona göre "*İslam'da felsefe denince akla gelen; nübüvvet, (İslamî) tebliğin (mesajın) anlamı, bu tebliğin insanların hayatına çizdiği gayeler ve o tebliğden doğan "hidayet" ve hayat tarzı üzerine "tefekürdür."* (s.39). İslam felsefesinin ayırt edici özelliği ise Kur'an'ın mesajını bulup ortaya çıkartmak ve Kur'an'dan güncel olarak karşılaşılan sorunlara çözümler bulmaktır (s.41-42). Garaudy'ye göre Endülüs'teki İslam felsefesi de bundan başka bir şey değildir. Dolayısıyla onun düşüncesinde felsefenin iki vazifesi bulunmaktadır: Mesajın derin anlamını araştırmak, bundan hareketle de yeni sorunlara çözümler üretmek (s.40). Bunlara ilave olarak İslamî olan bir felsefede olmazsa olmaz şartlar da gayeler üzerinde tefekkür etmek ile aklın mükemmel kullanımudur.

Garaudy, felsefe ve İslam felsefesine yönelik bu yaklaşımlarının ardından, İslam felsefesinin doğudaki üç önemli ânını, Mutezile, Eş'arî ve Gazâlî başlıklarıyla ifade etmektedir. Mutezilenin, üçüncü halin imkânsızlığı ilkesiyle hareket ederek yanlış çıkarımlarda bulunduğu, Eş'arîlerin akılcılık ile lafızcılığı uzlaştırmak suretiyle sıfatlar, halku'l-Kur'an ve insanın özgürlüğünü izaha giriştiğini, Gazâlî'nin ise Greklerin eylemsiz tanrısına duyduğu antipatiyle her türlü felsefeye olumsuz baktığını belirtmiştir. Garaudy, İslam felsefesinin temel sorununun, Gazâlî'de karşımıza çıkan *Grek felsefesi ile nebevi vahyi uzlaştırmak* olduğunu belirtmektedir.

Birinci bölümde *Batı'daki İslam'ı Kim öldürdü?* sorusuna Garaudy'nin cevabı *fâkihler* olmuştur: Gerek onların kötürümleşen ve skolastikleşen İmam Malik ve *Muvatta "takıntılı"*, gerekse de bundan kaynaklanan dışlayıcı, itici ve inkarcı tutumları. Garaudy'e göre onların bu tutumları hem Müslümanlara hem de Gayri Müslimlere yönelik olmakla oldukça geniş bir yelpazeyle ortaya çıkmaktadır. Muvahhidiler döneminde kısa süreli düzelmeler olsa da bunların ortadan kalkmasıyla Batıda İslam düşünce ve pratiği yok olmaya yüz tutmuştur.

Kitabın ikinci bölümü *Endülüs İslam'ında Hayatın Anlamı* başlığını taşımakta olup; İbn Meserre, İbn Hazm, İbn Cabirol, İbn Bacce, İbn Tufeyl, İbn Rüşd, Musa İbn Meymun ve İbn Arabî, belli başlı

yönleri ve dikkat çeken bakış açılarıyla ortaya konmuştur. Bunlar içerisinde İbn Meserre'de (883-931) Doğu ile Batı'nın en yüce hamlelerinin sentezinin bulunduğunu söyleyen Garaudy, onda Avilalı Priscillien, Zekeriyya er-Razî, İhvan-ı Safa, Philon ve Plotinus etkilerinin bulunduğunu, fakat onun asla Endülüs Hıristiyanları'nın bir ürünü olmadığını belirtmiştir. Garaudy'e göre İbn Meserre evrenselcilik, dinde özgürlük, hoşgörü, açılım ve zühd gibi temel unsurlarla dikkat çekmiştir (s.66-85).

Kurtubalı İbn Hazm'ın (994-1064) Malikî fukahasıyla ortaya çıkan zahiriliğe karşı olduğunu belirten Garaudy, onun *Güvercin Gerdanlığı* ile aşkın anlamına, *Kitabu'l-Muhalla* ile fıkıha, *Kitabu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal* ile mukayeseli dinler tarihine dair görüşlerini sunarak Batı'daki İslam düşüncesine yeniden hayat kazandırmaya çalıştığını belirtmiştir. İbn Hazm'ın zahîriliğinin ise sadece Kur'an ve Sünnete müracaatı içeren bir zahîrilik olduğunu da özellikle belirtmiştir (s.87-89).

Garaudy, Endülüs düşüncesinde Yahudi şair ve filozof Salaman İbn Cabirol'un katkılarının olduğunu, *Fons Vitaes* (Hayat Kaynağı) adlı eserinde, Yahudi inancı, İbn Meserre felsefesi ve Aristocuğun bir sentezini yaptığını, Yeni-Eflatuncu *sudur teorisini* temel alarak Tevrat'ın yaratılış bölümleriyle bunun arasında uzlaştırmaya gittiğini ve maalesef İslam filozofları kadar bu uzlaştırmada başarılı olamadığını kaydetmiştir (s.107-108).

Endülüs'ün çalkantılı döneminde yaşamış olan İbn Bacce'nin (1090-1139) büyüklüğünün bu ortamdan kaynaklandığını düşünen Garaudy, Gazâlî sonrası İslam dünyasında yeri kalmamış olan felsefenin varlığını sürdürdüğü coğrafyalardan biri olan Endülüs'te felsefenin kendisini gösterdiği iki yoldan birini İbn Bacce'de görür. Birincisi İbn Meserre'nin başlattığı ve İbn Arabî'nin geliştirdiği yoldu. İbn Bacce, insanın sırf düşüncesinin gelişimiyle faal akılla özdeşleşebileceğini ve oradan vahyin desteğiyle ve Allah'ın iradesiyle bir ve bütün olabileceğini savunmuştu. Garaudy'e göre İbn Bacce öncesinde varlık felsefesiyle eylem felsefesi arasında ciddi bir uyumsuzluk varken, İbn Bacce eylem felsefesiyle öncü olmuştur. Ancak onun dezavantajı, kullandığı yöntem ve dilin buna uygun olmayıştı (s.118-124).

Garaudy, İbn Tufeyl'in (1100-1185) *Hay bin Yakzan*'la insanın diğer insanlarla ve onların kültür ve inançlarıyla hiçbir teması olma-

dan bilimin, ahlakın ve dinin temel konularını keşfedebileceği anlayışıyla bu alanda ilk şahsiyet olduğunu, bununla birlikte İbn Sina'nın el-Felsefetü'l-Meşrikiyye (Doğu felsefesi) düşüncesinden de etkilendiğini ifade etmiştir (s.131-132).

Garaudy'e göre "İbn Rüşd'ün (1126-1198) Endülüs İslam'ına yaptığı katkıyı bulup ortaya çıkarmak, yüzyıllardır eserleri üzerinde yapılagelen indirgemeci yorumlardan ötürü zorlaşmıştır." (s.151). Ernest Renan'ın onu çoğunlukla Aristo yorumcusu görmesi karşısında Garaudy, onu ne Hıristiyan Ortaçağınun tanıttığı gibi zındık, ne de Renan'ın sunduğu gibi aşkınlığın inkârcısı olarak görmüş, onu fukahanın lafızcılık ve şekilciliğinin ötesinde İslam'ın Kur'ani kaynağını yeniden bulan bir Müslüman olarak kabul etmiştir. Dolaşısıyla İbn Rüşd, Aristo'nun basit bir yorumcusu olmadığı gibi İmam Malik'in şerhleriyle körleşmiş bir fakih de değildi. Onun orijinal katkıları *Faslu'l-Makal*, bunun eki olan *Damime* ve *el-Keşf* inde görülmektedir (s.155). Garaudy'e göre İbn Rüşd İslam düşüncesine dogmatik değil, eleştirel bir yaklaşım getirmiştir. Bu yaklaşımın temelinde ise Kur'an'a uygun olarak akli yücelten ve ancak sınırlarının da farkında olan bir bakış açısı bulunmaktadır (s.160).

Yahudi filozof Başhaham ve Üstad Musa İbn Meymun'un (1135-1204), eserlerini Arapça yazmasının yanında Müslümanlar gibi aynı kültürde yer aldığı ve aynı problemlerle yüzleştiği için önemli bir isim olduğunu söyleyen Garaudy, onun Aristo ve şarihleri, İbn Rüşd, İbn Bacce, İbn Sina, Isaac Israeli ve Joseph ben Sadiqq gibi Yahudi filozoflardan etkilenip, İbn Rüşd'le hayat hikayeleri bakımından benzerlik gösterdiğini ifade etmiştir. (s.171-172).

Garaudy'e göre Mursiyeli İbn Arabî (1165-1241) de Maliki fukahasının katı tutumundan etkilenerek sonuçta sürgüne mecbur kalmıştır. Ona göre İslam felsefesi İbn Rüşd ile sona ermemiş, İbn Arabî ve İran'da Sühreverdi ile yeni hamleler yapmıştır (s.197). İbn Arabî'de ondan önceki tüm Endülüslü filozofların izleri görülebilmektedir. Ancak onu Eflatun'un sadece bir öğrencisi gibi görmek büyük bir yanlışlıktır (s. 200-204).

Garaudy, *Müslüman Endülüs'te Hayat* başlıklı üçüncü ve son bölümün "*Endülüs Şiiri*" başlığını Emilio Garcia Gomez'in *Arap-Endülüs Şiiri* adlı eserine dayanarak hazırladığını söylemiş, 10.-13. yüzyıl aralarındaki Endülüs şiirinin büyük oranda Batı lirizmine, ölçülü şiir biçimi ve aşk konularını içermesiyle kaynaklık ettiğini kaydetmiştir.

Aynı bölümün *Endülüs Musikisi* başlığında ise Endülüs musikisinin Doğu Batı etkileşiminin bir ürünü olduğunu, temel özelliğinin de Gregoryan ezgisine ve Arap müziğine mesafeli olarak daha özgür bir çizgi sergileme olduğunu belirten Garaudy, Endülüs musikisinin mesajı açık bir şekilde taşıyan güfteye nispetle besteye önem verdiğini ve kişisel duyguların bu musikide daha net görüldüğünü kaydetmiştir.

Garaudy *Endülüs'te Bilim* başlığı altında Doğu ve Batı'dan yararlanmayı esas alan bir Endülüs bilimi tablosu çizmiş, bu hususta İbn Haldun'un *Mukaddime*'sine defalarca atıflarda bulunmuştur.

Taşın Şahitler başlığı altında ise Endülüs'teki iki şahesere, Granada'daki *el-Hamra Sarayı* ile Kurtuba'daki *Kurtuba Camii'ne* dikkat çeken Garaudy, bunları edebi bir tarzda tanıtmıştır. Garaudy, eserinin *Sonuç* bölümünde 13. yüzyılda Endülüs'te gerçekleşen "Rönesans" hareketinin çağımızda da gerçekleşebileceğine dair umudunu dile getirmiştir.

Garaudy'nin eseri az miktarda bazı sloganik ifadeler barındırır da, yazıldığı tarih ve mevcut Endülüs İslam medeniyetine dair bir takım göz önüne alındığında oldukça önemli tespitler içeren bir çalışma olarak göze çarpmaktadır. Bu eserin bir özelliği de tarihsel bilgilerin yorumlanarak bir takım çıkarsamalarla zenginleştirilmiş bir içeriğe sahip olmasıdır.

Birgül BOZKURT

(Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi,
İlahiyat Bilimleri Fakültesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı)

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi

Cilt/Volume: 12 Sayı/Number: 1 Ocak – Haziran / January – June 2015

ISSN: 1304-5482

Bu dergi uluslararası EBSCO HOST Research Databases veri indeksi ve TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı tarafından taranmaktadır.

Sahibi / Owner

Milel ve Nihal Eğitim, Kültür ve Düşünce Platformu Derneği adına Şinasi Gündüz

Yazı İşleri Sorumlusu / Legal Representative

Yasin Aktay

Editör / Editor

Şinasi Gündüz

Editör Yrd. / Co-Editor

Cengiz Batuk

Hakan Olgun

Sayı Editörü / Editor of Issue

Feridun Bilgin

Yayın Kurulu/ Editorial Board*

Alpaslan Açıkgeçenç, Ayaz Akkoyun, Yasin Aktay, Mahmut Aydın,
Cengiz Batuk, Şinasi Gündüz, İbrahim Kayan, Hakan Olgun, Necdet Subaşı,
Burhanettin Tatar

Danışma Kurulu/Advisory Board*

Baki Adam (Prof. Dr., AÜ); Mohd. Mumtaz Ali (Prof. International Islamic U. Malezya); Adnan Aslan (Prof.Dr., Süleyman Şah Ü.); Kemal Ataman (Doç.Dr., Uludağ Ü.); Mehmet Akif Aydın (Prof. Dr., Marmara Ü.); Yılmaz Can (Prof. Dr., OMÜ); Ahmet Çakır (Doç. Dr., OMÜ); Mehmet Çelik (Prof. Dr., Celal Bayar Ü.); Waleck S. Dalpour (Prof. University of Maine at Farmington); İsmail Engin (Dr., Berlin); Cemalettin Erdemci (Prof.Dr. YYÜ); Tahsin Görgün (Prof.Dr., 29 Mayıs Ü.); Ahmet Güç (Prof.Dr., Uludağ Ü.); Recep Gün (Doç. Dr., OMÜ); Ö. Faruk Harman (Prof.Dr., Mar.Ü.); Erica C.D. Hunter (Dr., Cambridge U.); Mehmet Katar (Prof. Dr., A.Ü.); Mahmut Kaya (Prof. Dr., İ.Ü.); Sadık Kılıç (Prof.Dr., Atatürk Ü.); Şevket Kotan (Y.Doç.Dr., İ.Ü.); İlhan Kutluer (Prof.Dr., Mar. Ü.); George F. McLean (Prof. Catholic Univ., Washington DC); Ahmet Yaşar Ocak (Prof. Dr., Hacettepe Ü.); Jon Oplinger (Prof. University of Maine at Farmington); Ömer Özsoy (Prof.Dr., Frankfurt U.); Roselie Helena de Souza Pereira (Mestre em Filofia-USP; UNICAMP Brasil); Ekrem Sarıkcıoğlu (Prof.Dr., SDÜ); Hüseyin Sarıoğlu (Prof.Dr., İÜ); Bobby S. Sayyid (Dr. Leeds U.); Mustafa Sinanoğlu (Prof.Dr., 29 Mayıs Ü.); Mahfuz Söylemez (Prof.Dr. İÜ); Necdet Subaşı (Y.Doç.Dr., DİB); Bülent Şenay (Prof.Dr., UÜ); İsmail Taşpınar (Prof.Dr. Mar.Ü.); C. Sadık Yaran (Prof.Dr., OMÜ); Ali Murat Yel (Prof.Dr., Fatih Ü.); Hüseyin Yılmaz (Doç.Dr., YYÜ); Ali İhsan Yitik (Prof. Dr., DEÜ)

* Soyadına göre alfabetik sıra / In alphabetical order

Kapak ve Sayfa Tasarımı / Cover & Page Design

İnan Avcı

Baskı / Publication

Ladin Ofset - İstanbul, Ekim 2015

2.Mat. Sit. 3 NB 15 Topkapı İstanbul / İsmail Tüz 0212 501 24 18

Yönetim Yeri / Administration Place

Milel ve Nihal Eğitim, Kültür ve Düşünce Platformu Derneği

Fevzipaşa Cad. Şehit Mehmet Sarper Alus Sok. No: 5, K.: 3, Tel: (0212) 533 97 31 Fatih/İstanbul

www.milelvenihal.org e-posta: dergi@milelvenihal.org

Milel ve Nihal yılda iki sayı olarak altı ayda bir yayımlanan **uluslararası hakemli** bir dergidir.

Milel ve Nihal'de yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlı dili Türkçe ve İngilizce'dir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları *Milel ve Nihal*'e ait olup, yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınmaz. Yazıların yayımlanıp yayımlanmamasından yayın kurulu sorumludur.

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi

ISSN 1304-5482

ENDÜLÜS

İsmail Hakkı ATÇEKEN
Endülüs Fâtihterinden
Mûsâ b. Nusayr'ın Akibeti

Cumhur Ersin ADIGÜZEL
Endülüslü Bir Muhaddisin İlim Dünyası:
İbn Hayr el-İşbîlî ve Fehrese'si

Tuğba ÖZTÜRK
Toledo Koleksiyonu:
Sebepleri ve Sonuçlarıyla
İlk Oryantalist Çalışmalar

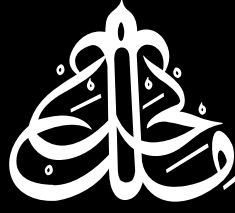
Nizamettin PARLAK
Endülüs'te Toplumsal Kutuplaşmanın
Sebepleri ve Kültürel Sonuçları

Feridun BİLGİN
Bahçivan Devletin Ayrıık Otları:
Moriskolar -Son Savunma-

Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ
Mahfuzât: Müslümanların
Şehit Coğrafyası Endülüs

cilt: 12 sayı: 1 Ocak - Haziran'15

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi

ISSN: 1304-5482

ENDÜLÜS

Cilt/Volume: 12 Sayı/Number: 1
Ocak – Haziran / January – June 2015